

TRANZICIJA KAO PROCES PLURALIZACIJE I DEMOKRATIZACIJE DRUŠTVA I EKONOMIJE

TRANSITION AS PROCESS OF PLURALISM AND DEMOCRATIZATION OF SOCIETY AND THE ECONOMY

Namik Čolaković

Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju Univerziteta u Travniku

Sadik Bahtić

Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju Univerziteta u Travniku

SAŽETAK

Društveni, ekonomski, politički i humani aspekti tranzicije ukazuju da se njena teorijska i idejna osnova znatno razlikuje od klasične reformske osnove i da sadržajno pripada revolucionarnim promjenama. Pokrenuti procesi su izazvali teškoće i probleme i sve bivše socijalističke zemlje su prolazile kroz očekivanu fazu tranzicijske krize, a društveni troškovi tranzicije su u nekim zemljama nadmašivale projektovani red veličina. Temeljno pitanje ekonomije i politike tranzicije svodilo se na ubrzanje promjene vlasništva u pravcu privatizacije, kao bitan preduvjet razvoja institucija tržišta rada i kapitala i tržišne alokacije akumulacije i investicija. Društveno-ekonomski i politički model u koji je vodila ekonomija i politika tranzicije najadekvatnije se zasniva na iskustvima koncepcije države i ekonomije blagostanja i na konceptu socijalne države.

KLJUČNE RIJEČI: tranzicija, radikalna društvena transformacija, reformska tradicija, društvene tenzije, programi stabilizacije, strukturni problemi

KEY WORDS: transition, radical social transformation, reforming tradition, social tensions, programs of stabilization, structural problems

SUMMARY

Social, economics, political and human aspects of transition are saying that theoretical and basic idea is very different from classical base of reforms and that mainly belongs to revolutionary changes. All on going process made difficulties and problems and because of that all socialistic countries went through expected phase of transitional crises, and social costs of transition in some contries were much more higher than projected values. Basic question of economy and politic of transition was basef on faster changes of ownership in favour of privatisation, as a important way to come to developing of institutional market of labor and allocation of accumulation and investments. Social-economic and political models who were chosen by economics and politics of transition most appropriate based on the experiences of the concept of the state and welfare economics and the concept of the welfare state.

UVOD

Proces tranzicije koji je zahvatio države Istočne i Centralne Evrope devedesetih godina XX vijeka bio je vrlo specifičan, jer je sva problematika vezana za tranziciju bila nova i za teoriju i za praksu. Zato je sasvim shvatljivo da za njihovo rješavanje nije postojalo ni odgovarajuće teorijsko znanje, ni odgovarajuće praktično iskustvo. Zato su vrlo dragocjena bila iskustva u

tretiranju problema ekonomije i politike tranzicije stečena na međunarodnim konferencijama, simpozijima i seminarima i izrečenim ocjenama, stavovima. Ako se koristi definicija da se pod pojmom tranzicije izražavaju procesi promjena iz jednog društveno-ekonomskog i političkog stanja u neko drugo društveno-ekonomsko i političko stanje, onda je logično pitanje iz kojeg to stanja tranzicija počinje i u kojem stanju završava. Ono što je u tom pogledu bilo jasnije, to je da tranzicija počinje iz jednog od modela socijalizma centralističko-planskog ili tržišno-planskog i samoupravnog ekonomskog i političkog poretka, a ono što je bilo nejasno su sadržaj i karakter tog novog modela i novog stanja koje se preko tranzicije trebao uspostaviti..

DOPRINOS NAUČNOG ESTABLISMENTA TRANZICIJSKIM PROMJENAMA

U nekadašnjim socijalističkim zemljama Centralne i Istočne Europe su se vršile opsežne pripreme za podsticanje promjena u postojećim društvenim i ekonomskim sistemima sa fokusiranjem traženje naučnih uporišta. Niz naučnih konferencija u svijetu je bilo posvećeno tranziciji i traženju odgovora na pitanje šta slijedi iza modela realnog ili samoupravnog socijalizma, odnosno kakve će ekonomske, političke, socijalne i humane karakteristike imati to supstitutivno društvo. Pri tome je neophodno je istaknuti da se kapitalizam na kraju XX vijeka znatno razlikovao od kapitalizma XIX vijeka i da se u najvećem broju država sa razvijenom tržišnom privredom provodio koncept države i ekonomije blagostanja. Polazna osnova toga koncepta je bila identična i svodila se na pluralizam vlasništva i na pluralizam političkog poretka.

The Vienna Institute for Comparative Economic Studies je jedna od relevantnijih naučnih institucija koje su vlastita naučna istraživanja usmjeravala na problematiku evropskih integracija, kao i mogućih interakcija unutar posmatranog

prostora. Ova institucija je poticala zajedničke komparativno-studijske i reformske aktivnosti i kroz to povezivala niz istaknutih teoretičara iz Evrope i USA. Shodno tome, potrebno je pomenuti da su i druge međunarodne naučne organizacije u oblasti društvenih nauka, posebno u drugoj polovini osamdesetih godina, veliku pažnju poklanjale komparativnim studijama i organizovanju simpozija, seminara i konferencija s namjerom poticanja reformskih opcija⁵. Istraživanja su pokazala da su se tadašnje socijalističke zemlje borile s velikim poteškoćama u ostvarivanju potrebnog makroekonomskog okruženja. Jedan od takvih međunarodnih naučnih skupova je onaj koji je organizovala WB u Austriji⁶, čiji se osnovni zaključak odnosio na tržišno orijentisanu stabilizacionu i antinflacionu politiku. Relevantni ekonomski teoretičari i analitičari WB i Evropske zajednice upozoravali su da sve ex-socijalističke zemlje u procesu tržišne tranzicije moraju, zbog velikih strukturnih problema, posebno zbog velikog dispariteta cijena, kalkulirati sa pojavom inflatornih kretanja, a upitno je samo koliko se ona mogu amortizovati i obuzdavati određenim iterativnim postupcima.

U drugoj polovini osamdesetih godina došlo je do promjena i diferenciranog

---

⁵ 1989. je održana konferencija International Economic Association u Moskvi na temu 'Market Forces in Planned Economics', a godine 1990. održan je 31. kongres International Studies Association u Washingtonu. Na oba ova velika međunarodna naučna skupa veoma velika pažnja bila je posvećena ne samo reformskim, nego i tranzicijskim opcijama. To je i inače bila težnja odgovarajućih međunarodnih naučnih skupova koji su se problemima reforme i tranzicije bavili na početku devedesetih godina. Može se pomenuti i naučni seminar koji je na temu reforme, perestrojke i tranzicije u Moskvi 1990.godine. U 1990. godini održani su naučni skupovi o reformskim i tranzicijskim temama i to XVIII kongres CIRIEC u Portorožu i The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, u okviru International Workshop on European Economic Interaction and Integration u Tubingenu.

⁶ Tema je tog međunarodnog znanstvenog skupa bila "Managing Inflation in Socialist Economics"

eksponiranja problema ekonomske efikasnosti i političke demokratičnosti, što je iniciralo procese demokratizacije s određenim karakteristikama političke pluralizacije, čak i prije institucionalizacije višestranačkog sistema i parlamentarne demokratije⁷. Sve to navodi na zaključak da su demokratizacija i pluralizacija donijeli naučnu spoznaju da socijalizam odlazi sa svjetske scene, a kroz tranziciju se omogućava miran prelaz s procesa reforme na proces tranzicije. Posebno je bilo važno što se ova radikalna društvena transformacija odvijala na fonu potpunog prekida sa dotadašnjim trendovima društvenog oblikovanja i nije je bilo moguće posmatrati u svjetlu evolutivnih promjena socijalističkog poimanja društva.

U organizaciji The Hoover Institution na Stanford University je 1991 održan seminar pod nazivom „The Economic Transition in Central and Eastern Europe“, na kojem su naučnici i političari iz svih bivših socijalističkih zemalja razmatrali probleme tranzicije, odnosno opšti zastoj u tranzicijskim procesima, a posebno u tranziciji vlasništva prema privatizaciji. Osnovna poruka tog skupa bila je da će najveći problemi i u ekonomiji i u socijalnoj sferi nastati u slučaju prevelikog odugovlačenja vlasničke tranzicije, koja je po opštoj ocjeni okosnica ukupnih tranzicijskih procesa i ukupne demokratizacije ekonomije i društva. U sintetičkoj ocjeni je istaknuto da su se Poljska i Mađarska pokazale kao iznimno uspješne, vrlo blizu njih su bile Češka i Slovačka, dok su Rumunija i Bugarska pomenute su u kontekstu tranzicijskog zaostajanja.⁸

Slični stavovi o procesu tranzicije su izrečeni i na Kiel Week Conference koja

je održana od 1991. u organizaciji The Kiel Institute of World Economics.⁹

Od ostalih značajnih međunarodnih naučnih skupova posvećenih tranziciji u 1992.godini, vrijedno je pomenuti Marienbad, Rungsted Kyst i London, koji je održan u povodu osnivanja Centra za istraživanje problema tranzicije u zemljama Centralne i Istočne Evrope, gdje je potvrđeno dominantno značenje vlasničke tranzicije prema privatizaciji¹⁰. Na tim skupovima su bile iskazane relevantne ocjene za i protiv vladajuće strategije makroekonomske stabilizacije politike u tranzicijskim procesima. Kao bitni detalji te politike, koju je potencirao IMF, mogu se izdvojiti radikalno suzbijanje inflacije, izbalansirani državni budžet u smislu eliminisanja budžetskih deficita i konkurentna i uravnotežena politika deviznog kursa.

SPREMNOST ZA TRANZICIJSKE PROCESSE

Svi pomenuti naučni skupovi su omogućavali ekonomistima tranzicijskih zemalja da urade multidisciplinarnu komparativnu analizu i ocijene tokove tranzicije¹¹. Jedna od veoma upadljivih karakteristika uspješnosti je komparacija između pojedinih zemalja, koja pokazuje da su izrazito bolje rezultate ostvarile zemlje Centralne Evrope, među kojima se posebno istaknula Poljska koja je prva dostigla i premašila predtranzicijski nivo GDP, dok su najmanje uspješne rezultate ostvarile Rusija i Ukrajina. Naime priprema zemalja za proces tranzicije je bila determinisana reformskom tradicijom, tako da su mnogo bolju reformsku tradiciju imale zemlje

⁹ The Transformation of Socialist Economies, Symposium 1991, Institut University Kiel, Tübingen, 1992.

¹⁰ Detaljnije informacije mogu se naći u radu Vojnić, Puhovski, „The Economic and Political Dimensions of Transition“ Ekonomski pregled, br.3-4, Zagreb, 1992.

¹¹ Peter Havlik et al.: „The Transition Countries in Early 2000: Improved Outlook for Growth, But Unemployment is Still Rising“, Research Report, No-266, June 2000.

⁷ Takve pojave političkog pluralizma i demokratizacije u to su se vrijeme posebno manifestirale u ex Jugoslaviji i u SSSR-u, kroz perestrojku

⁸ Nešto detaljnije informacije mogu se dobiti u djelu Vojnić, „Ekonomska tranzicija u Centralnoj i Istočnoj Evropi“, Ekonomski pregled, br.10-11-12, Zagreb, 1991.

Centralne Evrope u odnosu na zemlje nastale disolucijom SSSR i shodno tome su uspješnije savladavale probleme tranzicijske krize i ostvarile bolje rezultate. Zanimljivo je da je ex-Jugoslavija pripadala bloku zemalja s najdužom reformskom tradicijom i u početnom periodu tranzicije većina republika ex-Jugoslavije je po nivou ekonomske razvijenosti bila ispred zemalja tadašnje istočne Evrope, izraženo kao relativni odnos prema prosjeku EU15. Slovenija, Hrvatska i Slovenija su po parametru GDP per capita bile ispred Češke i Slovačke, a BiH odmah poslije njih. Ako se taj odnos iz 1990.godine komparira sa 2009.godinom, onda je došlo do vidljivih promjena, tako da je Slovenija je zadržala prvo, Hrvatska je na četvrtom mjestu, dok su na samom kraju Srbija, Makedonija, BiH i Albanija. Relativni nivo razvijenosti (EU=100) su pogoršale samo Srbija (sa 21.2 na 15.1%) i BiH (sa 13.5 na 11.9%)¹². Postojanje velikih razlika u ostvarivanju tranzicije može se tumačiti kroz sljedeće po dva osnova:

- Određene komparativne prednosti u reformskoj tradiciji iskoristile su i Poljska, i Mađarska, i Češka i Slovačka. Najmanju reformsku tradiciju imale su Rusija, ali i zemlje koje su nastale razdruživanjem SSSR-a, koje su praktično bez ikakve reformske pripreme ušle u ovaj proces. Naravno, takav direktan prelaz iz centralističko-planskog u tržišni sistem nije mogao proći bez teških posljedica, koje su bile praćene velikim društvenim tenzijama i narušavanjem pravnog sistema .
- One zemlje u tranziciji koje su s manje kritičnosti primjenjivale ekonomski neoliberalizam i čisti monetarizam ostvarile su slabije rezultate. Ta se pojava podudara s opštom pripremljenošću pojedinih zemalja za tranziciju.
- Pokrenuti ratni sukobi su sasvim sigurno bili osnovni uzrok neuspješne

tranzicije zemalja koje su nastale disolucijom ex-Jugoslavije i pretpostavke su da bi se dinamika rasta bila daleko izraženija, a tranzicioni efekti mnogo povoljniji da su se odvijale u ambijentu normalne tranzicije, kroz koju je prošla grupa zemalja CEE5.

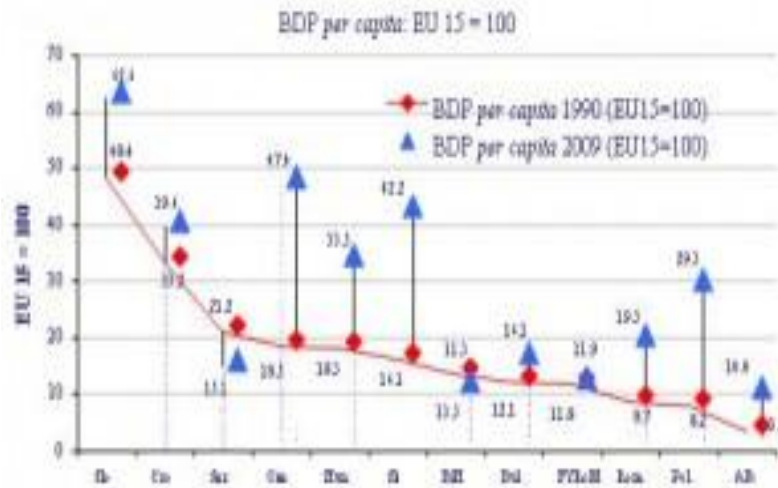
Mora se napomenuti da su već u samim začetima tranzicije eskalirali nesporazumi između ekonomista zemalja u tranziciji i ekonomista razvijenih zemalja Zapadne Evrope i USA. Naime, ekonomski teoretičari iz razvijenih zemalja tržišne privrede su dobro poznavali teoriju i praksu tih zemalja, a površno situaciju u zemljama u tranziciji, dok su ekonomisti zemalja u tranziciji bili dobro upoznati sa stanjem u tranzicijskim zemljama, a malo su poznavali odnose u tržišnoj privredi razvijenih zemalja. S druge strane, ekonomski experti WB i IMF su istrajavali na inauguraciji koncepcije ekonomskog neoliberalizma i čistog monetarizma i u takvim uslovima se dogodio Washington Consensus, koji se zasniva na nekritičnoj primjeni ekonomskog neoliberalizma i čistog monetarizma, čija primjena je nanijela velike štete zemljama u tranziciji¹³. U ekonomskoj teoriji i praksi se, na bazi stečenih iskustava u procesu tranzicije, otvorio cijeli kompleks upita povezanih sa tranzicijskim podsticajima od IMF i WB, sa naglašavanjem važnosti fenomena inflacije i njegovog multidimenzionalnog karaktera.

---

¹² Jakšić, D., Bomeštar, N., Cijena tranzicije i tranzicioni gubici e zemljama CEE sa posebnim osvrtom na BiH, stručni rad, Banja Luka, 2011.

¹³ Kritičke ocjene toga koncepta uslijedile su tek na koncu devedesetih godina u diskusiji na relaciji Washington i Post Washington Consensus. U tom su kontekstu uslijedile su kritike na račun mehaničke primjene ekonomskog neoliberalizma

Grafički prikaz 1. Komparativni prikaz GDP per capita tranzicijskih zemalja 1990-2009.

Izvor: Jakšić, D., Bomeštar, N., *Cijena tranzicije i tranzicioni gubici e zemljama CEE sa posebnim osvrtom na BiH, stručni rad, Banja Luka, 2011.*

MAKROEKONOMSKI PROBLEMI TRANZICIJSKIH ZEMALJA

Ostvarivanje stabilizacionih programa u tranzicijskim zemljama bilo je prvenstveno usmjereno na manje ili više izraženo smanjenje efekata, a analiza uspješnosti u provođenju pokazala je postojanje heterogenosti u pogledu ukupnih efekata. Osnovno pitanje za zemlje tranzicije nije bila stabilizacija koja je sama sebi svrha, nego je u fokusu bio razvoj. Poseban značaj takvog konceptualnog nastojanja u ovoj fazi tranzicijskih procesa, kada je u većini tih zemalja nivo životnog standarda bio mnogo niži nego u prošlim vremenima i kada su socijalne tenzije osjetno veće, se održavao u tome što je u takvom ambijentu ekonomski, socijalni i politički razvoj postao osnovno opredjeljenje. Veliki pad proizvodnje i zaposlenosti su relevantna karakteristika tog perioda, tako da je prosječna stopa pada proizvodnje u zemljama Centralne i Istočne Evrope u 1990. godini iznosila nešto iznad 8%, a u 1991. godini je premašivala 16%.

Otežavanje položaja tranzicijskih zemalja je povećavalo veliko ekonomsko i tehnološko zaostajanje, a devalvacije nacionalnih valuta tih zemalja, učinjene u cilju ojačavanja eksterne likvidnosti i

ostvarivanja stabilizacionih programa, bitno su povećale razlike u GDP per capita, mjenim po postojećem kursu i po Purchasing Power Parities¹⁴. Tako izražen pad proizvodnje nije bio registrovan još od perioda najveće ekonomske krize u istoriji, Velike depresije (1929-1933)

Posebni problemi u ostvarivanju makroekonomske stabilizacijske politike u većini zemalja u tranziciji nastali su zbog nedostatka odgovarajućih institucija i instrumenata, što je iskomplikovalo održavanje fiksnog odnosa valuta tranzicijskih zemalja prema US \$ ili DEM. Nedostatak razvijenih institucija rada i kapitala kao posljedicu je imalo uticaj na povećavanje plata i nadnica, što se opet odrazilo na narušavanje pariteta između postojećeg kursa i bruto troškova rada (plate, nadnice i porezi). Svaka nova devalvacija je uspostavljala novi balans, ali na višem nivou cijena. Ti problemi postali su karakteristični za sve ekonomije u tranziciji. Inflacija u tranzicijskim procesima je dovela do izrazitih strukturnih deformacija u obliku niske ekonomske efikasnosti, visokih troškova proizvodnje i smanjenoj konkurentnosti.

Strategija makroekonomske stabilizacije politike pod patronatom i mentorstvom IMF i WB najveću pažnju je usmjeravala na inflaciju tražnje, a kako su stabilizacioni programi bili zasnovani na liberalizaciji cijena i uvoza, pojavila se inflacija troškova. Uz dramatičan porast cijena i povećavanje ukupnih troškova života, sve više se kao sistemski problem nametala diferencijacija stanovništva na mali sloj bogatih naspram većine siromašnih, koja je i neizostavna karakteristika globalizacije, kao novog i tada nadolazećeg koncepta društva.

Svi istaknuti debalansi su imali udio u generisanju tenzija, što je usporavalo proces tranzicije. Ove tenzije bile su usko vezane sa problemima socijalne sigurnosti i funkcijom socijalne države, pa je istraživanje WB pokazalo da su ispitanici imali povoljniji stav o periodu prije početka tranzicije, sa napomenom da je najveće nezadovoljstvo bilo prisutno u u Rusiji¹⁵.

Imajući u vidu činjenicu da su veliki strukturni problemi opšta karakteristika svih ex-socijalističkih zemalja¹⁶, makroekonomska stabilizaciona politika morala je računati i na iterativne postupke, pri čemu su ekonomski i psihološki razlozi preferirali maksimalne pozitivne efekte makroekonomske stabilizacije politike već u prvom pokušaju, ali se isto tako iz psiholoških razloga i na temelju stečenih iskustava moralo računati i s mogućnostima iteracije. Izuzetnu važnost u realizaciji makroekonomske politike stabilizacije imao je entuzijazam, pa se kao imperativ nametalo eliminisanje atmosfere pasivne rezidencije i besperspektivnosti.

Sve tranzicijske države prolazile kroz krizu koja je bila po svojoj strukturi veoma kompleksna, jer se reflektovala kroz opadanje relevantnih ekonomskih parametara kao što su proizvodnja,

potrošnja, zaposlenost, produktivnost i životni standard. Interesantno je pomenuti da su u početku tog perioda skoro sve tranzicijske zemlje¹⁷ imale negativne stope rasta GDP, a da su se od 1994.godine počele izdvajati zemlje Centralne Evrope koje u toj godini bilježile pozitivne stope rasta GDP. Nasuprot tome, države Istočne Evrope su osjetno odstupale u tranzicijskim dovezima i ostvarivale su znatno skromije rezultate, što se može tumačiti kroz događanja koja su prethodila tranziciji.

Društvene tenzije su inicirale devijantne pojave¹⁸ u obliku kriminalnih radnji u procesu privatizacije. Upravo je privatizacija društvenog vlasništva generisala tajkune kao novi sloj učesnika u tom procesu i novoinaugurisanje centre moći. Tajkuni se vežu za velike mahinacije i pljačke društvene imovine u procesu privatizacije i objektivna prepreka za uspješnost tranzicije. Tajkunizacija je umanjila funkciju pravne i socijalne države i načela socijalne pravde, tako da su se rezultati tranzicije više odnosili na razvoj ljudskih prava i sloboda, nego na povećanje životnog standarda stanovništva.

PARAMETRI USPJEŠNOSTI

Analize uspješnosti procesa tranzicije su vršene od strane različitih institucija i pojedinaca, ali se analiza WB može smatrati najcjelishodnijom i sveobuhvatnom. Neki od osnovnih stavova su:

- Tranzicija od planske privrede ka tržišnim ekonomijama pokazala je obrazac deindustrijalizacije i ekspanziju uslužne industrije. Sektor usluga je u ekonomskim sistemima komandnog tipa imao efemeran značaj, a u novim reformisanim odnosima je postao dinamična snaga u sektorima telekomunikacija, prevoza, energije i

---

¹⁵ Wolfensohn, J. (ed. et. al.): "From Plan to Market", World Development Report, 1996., str. 12.

¹⁶ što znači da inflacija nema samo dimenzije inflacije tražnje i inflacije troškova, nego i dimenzije strukturne inflacije

¹⁷ osim Poljske

¹⁸ U analizama stanja su korišteni različiti termini, kao npr, "latinskoamerički sindrom", "neoboljševizam", "divlji kapitalizam", "grijeh struktura".

- bankarstva. Veliki industrijski sektori su se smanjili do obima koji karakteriše tržišne ekonomije, a usluge su se povećale i dobile na značaju.
- Ključna reforma na početku tranzicije je bila liberalizacija cijena, odnosno otvaranje domaćih tržišta roba po međunarodnim cijenama i podsticanje integracije zemalja istočne Evrope i bivšeg Sovjetskog Saveza u svjetsku ekonomiju.
  - Konkurencija i finansije, kao ključni aspekti poslovnog okruženja, sazrijevale su u državama koje su petim proširenjem postale članice EU i imale konvergenciju prema razvijenim tržišnim ekonomijama, dok su se u zemljama ex SSSR ti procesi sporije odvijali.
  - Rast produktivnosti i državni transferi, uvećani rastućim fiskalnim prihodima u različitim intervalima u periodu 1998 - 2006, izvukli su 50 miliona ljudi – od 400 miliona, iz zone ekstremnog siromaštva¹⁹;
  - Sve tranzicijske zemlje Centralne Evrope su od početka bile orijentisane na uključivanje u euro-atlanske integracijske procese i priključivanje Evropskoj uniji, čemu je doprinijela spoznaja da se trajan i održivi napredak u miru teško može ostvariti bez odgovarajućih širih integracija. Najveći dio njih su to ostvarile, dok su ostale na putu da to učine. Značajni koraci su napravljenu u pogledu priključivanja međunarodnim institucijama, organizacijama i sporazumima kao što su NATO, Partnerstvo za mir, Pakt o stabilnosti i sl.
  - Skoro sve zemlje Centralne i Istočne Evrope suočavaju sa starenjem stanovništva koje će uzrokovati brzo smanjenje radno sposobnog

stanovništva (15-64 godina) u ukupnom broju stanovnika i taj trend će se od 2015.godine ubrzavati²⁰.

- Posljednja globalna ekonomska kriza uticala je na povećanje nezaposlenosti, na mali broj direktnih stranih investicija i općenito na nisku stopu investicija, na slabu pokrivenost izvoza uvozom, uz vrlo nepovoljnu robnu strukturu izvoza.

ZAKLJUČAK

Ekonomija i politika tranzicije je na velikom broju međunarodnih naučnih skupova bila koncentrisana na teorijske i metodološke aspekte koji bi najdjelotvornije vodili u potrebne promjene i tu je praktično vršena i svojevrsna priprema za koordinaciju i kontrolisanje procesa tranzicije. Proces tranzicije u zemljama Centralne i Istočne Evrope se pokazao kao izuzetno kompleksan i zahtjevan i odvijao se uz veoma velike teškoće, tako da je bilo znatnih odstupanja, od projektovanih očekivanja. Relativno najveći tranzicijski pomaci načinjeni su na području političke pluralizacije, a samo određeni pomaci su učinjeni u makroekonomskom okruženju. U institucionalnom smislu su svi procesi značajno kasnili, a posebno se sporo odvijao razvoj institucija tržišta rada kapitala. Naročite efekte je prouzrokovala inflacija kroz strukturne deformacije u obliku niske ekonomske efikasnosti i visoke troškove proizvodnje, a sve tranzicijske zemlje su postale visoko zadužene i nisko plasirane na svjetskim rang listama konkurentnosti. Najbolje rezultate i najveće tranzicijske efekte su ostvarile zemlje CEE5, a zemlje nastale disolucijom Jugoslavije su imale mnogo skromije dosege, iako su u početku procesa imale izraženu prednost u većoj reformskoj tradiciji. Kao osnovni uzrok neuspješne tranzicije ovih zemalja u svim analizama se navode ratni sukobi i pretpostavke su da bi se dinamika rasta bila daleko izraženija, a tranzicioni efekti mnogo povoljniji

¹⁹ U ovu grupu je uključen sloj stanovništva čiji je dohodak manji od \$2.15 na dan prema paritetu kupovne moći. Dok je 1998/99. gotovo jedna od pet osoba – ili 85 miliona – živjela u siromaštvu, a u razdoblju 2005/06. samo jedna osoba od dvanaest – ili 35 miliona ljudi - živjelo je u siromaštvu.

²⁰ Demografske projekcije predviđaju da će do 2025. prosječan stanovnik Slovenije imati 47 godina, što će dovesti do toga da će ova zemlja imati jednu od najstarijih populacija na svijetu. Jedan od pet stanovnika Bugarske imaće preko 65 godina, stanovništvo Ukrajine smanjiće se za petinu, a Rusije za više od desetine.

da su se odvijale u ambijentu normalne tranzicije.

LITERATURA

- [1] Družić, I.: “Makroekonomsko ograničenje tranzicijske strategije”, *Ekonomski pregled*, br. 9-8, 2000
- [2] Havlik, P., et.al.: “The Transition Countries in Early 2000: Improved Outlook for Growth, But Unemployment is Still Rising”, *Research Report*, No-266, 2000
- [3] Jakšić, D., Bomeštar, N., Cijena tranzicije i tranzicioni gubici e zemljama CEE sa posebnim osvrtom na BiH , pregledni rad, Banja Luka, 2011
- [4] Konig, M., Kušić, S., Zemlje istočne Europe na putu u Europsku uniju, pregledni članak, UDK 339.54, JEL Classification P 200, F 020, *EKONOMSKI PREGLED*, 55 (1-2) 132-156, 2004
- [5] Veselica V., Vojnić D.: Europske zemlje u tranziciji na pragu XXI. Stoljeća, *Ekonomski pregled*, 51 (9-10) 829-866, 2000
- [6] Vojnić, D. 'Opća kriza socijalizma, krah boljševičke opcije i razvoj modela tržišne demokracije, *Ekonomski pregled*, br. 1-2-3, Zagreb, 1990
- [7] Vojnić, D, “Ekonomska tranzicija u Centralnoj i Istočnoj Evropi”, *Ekonomski pregled*, br.10-11-12, Zagreb, 1991.
- [8] Vojnić, Puhovski,: "The Economic and Political Dimensions of Transition" *Ekonomski pregled*, br.3-4, Zagreb, 1992
- [9] Wolfensohn, J. (ed. et. al.): “From Plan to Market”, *World Development Report*, 1996., str. 12
- [10] World Bank: Tranzicija – Prvih deset godina – Analiza i pouke za Istočnu Evropu i bivši Sovjetski Savez, Washington DC, 2001